

dc_208_11

TÖRÖK SZÖVETSÉG - HABSBURG KIEGYEZÉS. A BOCSKAI-FELKELÉS
TÖRTÉNETÉHEZ

Akadémiai doktori disszertáció

Tézisek

Papp Sándor

Szeged, 2013

Célkitűzés, források, módszerek

1. A 16. és 17. század történetének vizsgálata során elsősorban arra kerestem a választ, hogy miképpen alakult Magyarország, s az abból kiszakadó Erdély viszonya az oszmán Portához. Az elsődleges célom az volt, hogy a Szapolyai-kortól kezdve II. Rákóczi Ferenc fiáig, Rákóczi József-ig bezárólag feltárjam, és kritikai kiadásban megjelentessem a török vazallus magyar királyok és erdélyi fejedelmek szultáni kinevező leveleit, az úgy nevezett ahdnámékat. A bécsi levéltári kutatások arra a meggyőződésre vezettek, hogy a szultáni szerződéslevelek, majd megerősítő levelek (berátok) magukban nem elégségesek a fejedelmek mindenkori hatalmi státusának megrajzolásához. Mivel az Erdéllyel foglalkozó történészek nem rendelkeztek alaposabb oszmanisztikai ismeretekkel, éppen azokra az elemekre nem figyeltek a forráskutatásaikkor, amelyek engem érdekeltek. Ezen megállapítás után nem maradt más hátra, mint önálló forrásfeltárással közelíteni meg a kérdést, a fejedelmek hatalomra jutásának történetét.

A 17. század elején induló királyellenes felkelés értékelése az utóbbi években vitát kavart. A felmerülő kérdések egy része terminológiai, más része módszertani jellegű volt, harmadrészt pedig a megközelítő szemléletéből fakadt. Bár a munkám bevezetőjében mindkét kérdéskörre kitértem, célom elsősorban az volt, hogy a mozgalmat olyan újabb forrásbázis alapján tekintsem át, amelyre eddig még nem volt példa. Magyarország a Bocskai-felkelés teljes időtartama alatt a Habsburg Ház és az Oszmán Birodalom kettős szorításában élt, és a nagy elődök, Károlyi Árpád, Lencz Géza, Benda Kálmán, Szekfű Gyula és Makkai László, illetve a jelenlegi szakemberek, Péter Katalin, R. Várkonyi Ágnes, Molnár Andrea, Meinolf Arens, Pálffy Géza, Nagy László, J. Újváry Zsuzsanna, Nyakas Miklós, Dominkovits Péter, Szabó András, Tóth Sándor László, Teszelszky Kees, Zászkaliczky Márton és mások elsősorban a magyarországi, bécsi és más nyugati forrásanyag alapján nyúltak a témához. Ez így természetes is, hiszen a másik oldal okleveles és krónikás irodalmának feldolgozásához speciális ismeretekre van szükség.

2. Az elkészült kézirat tehát fő célkitűzésének megfelelően a Bécsben a Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban őrzött harminchét darab török iratanyagot, Bocskai István fennmaradt török nyelvű levelezését (25 oklevél), és a török méltóságok Habsburg katonai parancsnokokkal és békemegbízottakkal folytatott levélváltását dolgozta fel. (Ezek nagyrészt a HHStA Türkische Urkunden sorozatban, illetve a Turcica kartonokban találhatók meg). Az anyag olyannyira

kompakt egység, s oly nagyon ritka, mert a nagyvezírtől és a beosztott török méltóságoktól ilyen egységes levelezés maradt fenn, hogy a kiadását is érdemes lenne elvégezni. A fentiekhez felhasználtam az Isztambulban, a volt nagyvezíri levéltárban található, Lala Mehmed 1605-ös hadjárata alatt részben az oszmán fővárosban, vagy úton Magyarországra, a Balkánon, illetve ide megérkezve a hadműveletek során hazánkban vezetett díváni parancsok másolati könyvét. Ez a kötet 250 oldalnyi, terjedelmével, több mint 650 benne foglalt parancsával nagymértékben kiegészítette a kiadatlan török nyelvű forrásbázist.

Mindezek mellett nem tekinthettem el az európai eredetű és nyelvű kútfőktől sem. Bécsből feldolgoztam a magyarországi és oszmán-vonatkozású jelentéseket, levelezéseket, melyeket a HHStA-ban a Turcica és a Hungarica anyagban találhatunk meg. Ezeken kívül dolgoztam a Nationalbibliothek török kézirataival, s ugyancsak használtam az isztambuli könyvtárak kéziratárainak oklevélgyűjteményeit is. Itthon elsősorban a kamarai levéltár családi gyűjteményeit (Rákóczi, Nádasdy, Thurzó), és a P szekció anyagából néhány család (Teleki, Batthyány, Rédey, K. Papp Miklós) anyagát vizsgáltam meg. Mindezek mellett hasznos adalékokat találtam az MTA kéziratárában, elsősorban Károlyi Árpád hagyatékában, de az Egyetemi Könyvtárban és a Széchényi Könyvtár kézirataiban is.

A Bocskai István halála után kialakult helyzet értékelésében nagyban segített egy rövid brassói levéltári kutatás, illetve Kónya Péter eperjesi professzor segítségével az eperjesi levéltár Homonnai Drugeth családi levéltárának áttanulmányozása.

A bemutatott forrásanyag mellett arra törekedtem, hogy a kézirat elkészítéséhez minden régebbi és legújabb megjelent kiadványt felhasználjak. Néhány esetben arra is lehetőségem nyílt, hogy a korabeli nyomtatott rölapokat is érdemben elemzés alá vehessem. Ez a munka több igen fontos adattal szolgált.

3. A magyar-történelem és török szakomból adódóan alapvetően filológiai vizsgálatokra építettem a kutatásaimat. Módszertani szempontból az összehasonlító elemzések jelentik a tényfeltárás alapját. A *hermeneutikai fenomenológia* elvei alapján, interpretatív módszer szerint elemeztem a forrásokat.

A szakirodalomban felmerülő megválaszolatlan kérdések sorban a kutatásaim célkeresztjébe kerültek. Így jutottam el a Bocskainak adott török korona rejtélyéhez, illetve a törökök korona-képéhez. Nem kerülhetem meg a törökelleni küzdelem során kialakult magyar nemzeteszme Bocskai-felkelés idejére tehető változásának elemzését, illetve az alapmű, a „*Querelae Hungariae*” szerzőségének kérdését sem.

Legfontosabb eredmények

Munkám előkészületeikor magam elé célként tűztem ki, hogy az 1604 ősztől 1606 őszéig tartó kétéves *kis háborút* és a meginduló béketárgyalások esetében a *nagy háború* körülményeit a korábbi történeti irodalomban a szokásosnál nagyobb súllyal vizsgáljam. Különösen fontosnak, érdeklődésemből adódóan pedig kötelező penzumnak tekintettem, hogy a felkelés török kapcsolatrendszerét a lehető legnagyobb forrásbázis alapján tekintsem át. A vizsgálódásaimat nem közvetlenül a címben jelölt eseményekkel kezdtem, mert csak egy nagyobb folyamat bemutatása után nyílt lehetőség arra, hogy a Bocskai István vezette felkelést az Erdély visszaszerzésére irányuló mozgalmak sorába illeszthessem. Nem mindenki számára elfogadott, hogy az 1604 kora tavaszán meginduló szervezkedés eleinte nem volt más, mint Báthory András (1599), Báthory Zsigmond (1601) és Székely Mózes (1603) sikertelen kísérletének a folytatása, hogy török segítséggel visszaállítsák a tizenöt éves háború előtti török vazallus viszonyt, ugyanakkor ezzel biztosítsák a fejedelemség kiszakadását a háborúból, amely addig nem látott veszteséget jelentett mind emberéletben, mind anyagi javakban.

A török állam a hosszúra nyúló háború idején az ideiglenesen elvesztett keresztény vazallusait 1595 óta a helyi kezdeményezések támogatásával, a korábbi jogok és kötelezettségek biztosításával, s ideiglenes adómentesség ígéréssel akarta visszapártolásra bírni. Erdély esetében nem is törekedtek másra építeni, mint egy helyi, a rendek előtt elfogadható személy támogatására, akinek katonai és pénzügyi segítséget nyújtottak.

A Habsburg–oszmán béketárgyalások áttekintése szintén *egy hosszabb folyamat* meglétét mutatta. Ivanics Mária véleményét osztva és egy korábbi, Hadnagy Szabolccsal kiadott forrásközlésünk kapcsán arra a következtetésre jutottam, hogy a tárgyalások módszere, a tárgyalófelek egy részének állandósága, a helyszín kiválasztása egy olyan rendszert alkotnak, amely kijelöl egy folyamatot, s annak a végpontján ott áll a zsitvatoroki béke. Mindkét fél lassan közelített a másik számára is elfogadható kompromisszumos megoldás felé, miközben voltak állandó elemek, amelyek elsősorban egy olyan stabil határvidék kialakítását tették lehetővé, amely biztosította a megszerzett / megtartott terület védhetőségét. Az 1604-es év tárgyalásainak áttekintése arra hívta fel a figyelmet, hogy Esztergom hovatarozása jelentette a felek közötti legsúlyosabb érdekellentétet, és az esetleges kicserélése Egerrel – még ha többeknek Konstantinápolyban és Prágában elképzelhetetlennek is tűnt –, mégis alapja lehetett volna a fegyvernyugvásnak. **(Háború vagy béke, 1599–1604. c. fejezet)**

A Bocskai-felkelés kirobbanásának alapos újragondolása újabb eredményekkel kecsegtetett. Az ónodi huszárok fogságba ejtették az egri pasa magyar tolmácsát, akitől elég alapos információkat tudtak meg egy készülő szervezkedésről. Ha a neveket és a helyszíneket kicserélnénk a Bocskai-felkelés kapcsán megismertekkel, azt gondolhatnánk, hogy arról van szó. Újabb adatok nélkül pontos képet nem alkothatunk a kihallgatási jegyzőkönyvről, azonban a sok azonosság arra utalhat, hogy valami köze bizonyára lehetett a Bocskai és Bethlen között folyó egyeztetésekhez. A felkelés kitörésére vonatkozó legutóbbi fontos adatot Benda Kálmán és Kenéz Győző jelentette meg 1971-ben. Bár Nagy László 2005-ben publikált forrásközlése, amely a felkelés legfontosabb háttér-információit tartalmazza, látszólag újabb munka, azonban a témára vonatkozó levelek az ő 1956-os közleményének az újabb kiadásai. Belgiojoso olasz levele, amelyben Concinit Bocskai várainak megfigyelésére, és megérkezéséig a fegyveres fellépés elnapolására utasította, segített a kronológiai rend még feszezebb megrajzolásában. Ugyanakkor Belgiojoso II. Rudolf császárnak szóló beszámolójának összehasonlítása a *Wahrhaftiges und New Außgegangenes Schreiben / Römischer Key. Majest. Unterm Dato den 15. Januar* kezdetű röplappal, arra a meglepő eredményre vezetett, hogy a kassai főkapitány jelentése nemcsak Istvánffy alapforrásaként szolgált, hanem a császári propaganda egyik leghatásosabb Bocskai-ellenes dokumentumának első fele is erre épült. Belgiojoso olasz nyelvű utasítása hátoldalán pedig a Bocskai-felkelés egyik nagyon fontos alapidokumentumának piszkosátára bukkantam. A bihari nagyúr ebben a levélben ígérte meg a hajdúkapitányoknak, akik hamarosan melléálltak, hogy a törökkel és a tatárral nem háborgatja őket, és mindent megtesz a béke létrehozásáért.

A felkelés előkészületeiben Bethlen Gábornak és Deák Mehmednek (aki Márkházy Pál volt erdélyi trónkövetelőnek, azaz későbbi nevén Ibrahim jenői bégnek a fia volt), kiemelkedő a szerepe. Az elsődleges tervek alapján a János Zsigmond által birtokolt területen, Erdélyben és a Tiszántúlon tervezték török támogatással Bocskai István fejedelemségét megteremteni. Báthory Andrástól kezdve Báthory Zsigmondon át Székely Mózesig bezárólag a Porta politikai támogatása az erdélyi fejedelemségbe való beiktatáson keresztül valósult meg. Báthory Andrásnak a kinevezésre és az államközi viszonyok rendezésére is használt szultáni szerződéslevelét korabeli magyar fordításban Kármán Gábor tette közzé, s feltűnő, hogy unokatestvére, Báthory Zsigmond 1601-ben szerkezetében és felépítésében mennyire hasonló ahdnámét kapott. Székely Mózes esetében nem maradt fenn a szultáni szerződéslevel, csak arra vannak biztos adataink, hogy valamikor létezett. I. Rákóczi György Kornis Ferenc özvegyén, Bornemisza Juditon, Székely Mózes sógorasszonyán követelte 1633-ban a kérdéses ahdnáme kiadását.

A fentiek alapján nemcsak az utókor, hanem a kortársak is jogosan várták, hogy Bethlen Gábor eleget tegyen ígéretének, és még a fegyveres felkelés előtt megszerezze a szultáni kinevezést az erdélyi fejedelemségre. Ez azonban nem történt meg, a magyarországi török hadak parancsnoka csak a rendek szabad választásának engedélyezését tartalmazó szultáni szerződéslevelet küldött. Bocskai István tudott arról, hogy ez az okmány és a mellé küldött török segítség úton van. Mivel azonban visszakapta Rudolf császártól és magyar királytól az erdélyi birtokait, visszalépett az eredeti tervtől. Az utóbbi évtizedek alatt napvilágra került iratok bizonyították, hogy a felkelés pillanatában a császári/királyi hadvezetés nem gyanúsította Bocskait semmivel, s az a híresztelés, miszerint Bethlen többször figyelmeztette, hogy elvesztek a kompromittáló levelek, nem jelentik azt, hogy ezek közül bármi is illetéktelenek kezébe került volna. A levélügyet Istvánffy is ismerte, s Belgiojoso beszámolójából vette át. Megállapítható, hogy amit tudunk, Bocskai környezetéből tudjuk (talán még a Szamosközy-nél fennmaradt adatok is onnan származnak). Amikor a Bocskai elárulására készülő Deák Lázár és Fráter István beszámolt a váradi vicekapitánynak, Concininek a szervezkedésről, akkor a Bocskai Istvántól hallottak alapján tájékoztatták Bethlen Gábor addigi szerepéről, s arról is, hogy Bethlen figyelmeztette urukat a levelek elvesztéséről. Tehát a Belgiojosónál és tőle származóan Istvánffynál is felbukkanó részlet az eltűnt levelekről nem a császári hírszerzés eredményeképpen került a forrásokba, hanem Bocskain keresztül. Így bizonyosra vehetjük, hogy semmilyen levél vagy levelek nem kerültek illetéktelen kezekbe. Sőt még a rendeknek a szabad választást engedélyező ahdnáma sem, melyet majd utólag Kassán adtak át Bocskainak.

Az Álmosd és Diószeg közötti 1604. október 15-i éjszakai rajtaütés után teljes pánik szállta meg a császári hadvezetést, Belgiojoso Váradra, onnan Tokaj felé, majd végül Szepesvárra menekült. Lala Mehmed ostromolta Esztergomot, s közben folytak a béketárgyalások. A fordulópont október végén és november elején következett be, amikor is a nagyvezír nem várta tovább a Habsburg békeajánlatot (Esztergom átadása, kicserélése Egerre), hanem kinevezte a szultán nevében egy hevenyészetten elkészített kinevező irattal Bocskai Istvánt a magyar nemzet királyának és Erdély fejedelmének. Az új dokumentum támogatásáról biztosította Bocskait. A kinevező okmány (*berât*) kiállításán látszik a sietség. Nem nagy sárgás és finom papírra készült a berát, amelyet mesterien megrajzolt, arany és vörös, kék és lila színre díszített szultáni névjeggyel (tugrával) láttak el, hanem olyanra, amelyre már korábban, még Konstantinápolyban egyszerű fekete tussal felrajzolták a tigrát, hogy a nagyvezír a hadjárat alatt a szultán nevében bármilyen ügyben eljárhasson. Nem várta tehát meg a nagyvezír, hogy mekkora lesz Bocskai támogatottsága, nem bízta az ügyet az erdélyiek

szabad választására, hanem a katonailag sikertelen 1604-es hadiévet egy reménybeli magyar felkelés támogatásával fejezte be, miközben a magyarok eredményei mögött saját szerepét domborította ki (ekkor még alaptalanul). (**A felkelés kezdete** c. fejezet)

Bocskai István fellépésekor már mindkét fél komolyan a béke megkötése mellett volt, s ne felejtjük el, az anatóliai lázadások és Irán hadba lépése két-, háromfrontos háborúba kényszerítette az Oszmán Birodalmat. Erre a tényre már többen, Nagy László, Szakály Ferenc, Pálffy Géza és mások is felhívták a figyelmet. Ennek ellenére további hangsúlyozást igényel, hiszen az 1605-ös török hadjárat, amelyben a nagyvezír, Lala Mehmed vezette főszerep mellett még három különállóan operáló, kinevezett parancsnok (*baş ve buğ*) alatt álló török haderő tevékenykedett (Kádizáde Ali pasa szilisztrai beglerbég Erdélyben, Szarhos Ibrahim kanizsai pasa a Nyugat-Dunántúlon és Ausztriában és Szúfi Szinán egri beglerbég az északnyugati vármegyékben), azt mutatja, hogy Bocskai István fegyveres felkelése elég volt a kialakuló patthelyzet megváltoztatásához. Jogosan hangozhat el ellenérvként az, hogy a felkelő magyar rendek miképpen játszhattak ilyen fontos szerepet két világhatalom fegyveres konfliktusában, hiszen a Bocskai mellé álló megyei hadak és hajdúk a Habsburg és az oszmán seregekhez képest nem jelentettek számottevő haderőt. A kutatásaim nem hadtörténeti síkon folytak, így nem is vállalkoznék a hadseregek bármiféle összehasonlítására. Ebben az esetben nem is erről van szó. A nagyhatalmak kimerültek, nem láttak esélyt arra, hogy önállóan megváltoztathassák az erőviszonyokat. A felkelés azonban új erőt adott az oszmán hatalomnak arra, hogy a háborút a kompromisszumos béke helyett Bécs esetleges elfoglalásával, Magyarország teljes vagy a nagyobb részére kiterjedő fennhatóság alá vételével győzelemmel fejezze be.

Hogy mit jelentett az oszmán vezetésnek, személy szerint Lala Mehmednek a magyarok támogatása, arról legjobban az eddig szinte teljesen ismeretlen török parancsok, illetve a fejedelemmel folyó nagyvezíri és alsóbb szintű levelezés ad tájékoztatást. Ezekben a forrásokban elsőként szólnak meg a török tisztviselők, és mutatkoznak meg olyan oldalukról, amely eddig ismeretlen volt. Bocskai István az ő szemükben átlényegült egy olyan magyar úrrá, akivel teljes érdekazonosságra léptek. Az oszmán kancellária formulái szerint a közös hadjárat a német-római császár ellen a szultán dicsőségéért folyt, s a fejedelem ebben főszerepet vitt. Erre utalnak azok az utasítások, amelyek a magyar fél igényeit tekintik szem előtt valónak, amelyek a magyarok helyismerete szerint kérnek instrukciót a háború folytatására. A magyarországi török seregek először a történelem folyamán közös hadműveleteket folytattak a magyar csapatokkal, s a pasák bár nem fogadták el, hogy a

szultáni utasítások szerint alárendeltjeikké váltak a magyar parancsnokságnak, a harctéren kénytelen-kelletlen együttműködtek velük.

A legfelső oszmán hadvezetés számára az 1604–1605 telén folyt csatározások sikere, s a Giorgio Basta által kezdeményezett béketárgyalások eredménytelensége arra a következtetésre vezetett, hogy Bocskai törekvéseit maximálisan támogatni kell. Sajnos nem ismerjük azt a levelezést, amely megelőzte a magyar követség Konstantinápolyba utazását. Így csak abból vonhatunk le következtetéseket, amit az ottani tárgyalásokról megtudhatunk. Illetve talán abból is, ami ekkor a törökországi követjárással párhuzamosan Szerencsen történt. Az itteni országos gyűlést, azt a tényt, hogy először, de nem utoljára a magyar történelemben (legközelebb 1619-ben Bethlen Gábort) a magyarországi rendek egy urat fejedelemmé választottak, tehát a magyar királytól független, az ő hatalmát sértő és korlátozó közjogi méltóságba emeltek, nem tekinthetjük másnak, mint a Rudolf uralmától való eltávolodás első lépésének. A Szerencsen összegyűlt rendek a háború folytatására készültek. A Nyakas Miklós által kiadott német röplap egy magyar nyelvű, Bocskai kancelláriáján kiállított, átállást szorgalmazó felszólításnak a pontos fordítása, amelyet minden jelentős dunántúli arisztokratának eljuttattak, ahogy ezt a szöveget a vármegyék is megkapták.

Ezzel közel párhuzamosan a nagyvezír a díván-pasák előtt arról beszélt, hogy Bocskainak egy koronát kell küldeni, s megmagyarázta ennek a jelentőségét. Bár a török korona nem helyettesítheti végérvényesen a magyarok Szent Koronáját, ideiglenesen mégis hatalmi jelkép lehet, amelyet egy *császártól*, a török szultántól nyer a fejedelem (oszmán felfogás szerint már 1604 novemberétől erdélyi fejedelem és magyar király). A török korona legitimációs célt szolgál, elküldése egy olyan hatalom által, amely nem ismerte saját jelképrendszerében az uralkodói diadémot, csakis a magyarok számára tett újabb gesztusként értékelhető. A nagyvezír Bocskai Istvánnak szóló egyik levele végleg eldöntötte azt az évszázados vitát, hogy bizánci császári koronának vagy pedig egy akkor készült új török munkának tekinthető-e a hatalmi jelkép. Maga a nagyvezír is a szultáni kincstárban őrzött császári fejéknek tekintette. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy az eredeti, valószínűleg tényleg bizánci származású fejéket nem az eredeti formájában hozták Magyarországra, hanem renoválták, részben az új szerepének megfelelően átalakították.

A konstantinápolyi tárgyalások másik fontos témája az Oszmán Birodalom és Bocskai fennhatósága alatti magyar államrész közötti viszony rendezése volt. Bocskai követei végig érezték, hogy nagy megtiszteltetésben részesülnek. Többször személyesen járulhattak a szultán elé, a nagyvezír pedig teljes mértékben támogatta őket. Azt azonban nem vették észre, hogy az újra és újra megtárgyalt szerződésszöveg nem volt egyenértékű a remélt ahdnáméval.

A szultáni kancellária egy díszes uralkodói levél (*nâme-i hümayûn*) formában kiállított okmányba foglalta a megállapodást, ezt azonban csak ideiglenesnek tekintette. A végső változatot a nagyvezír és a magyar fejedelem közötti tárgyalásokon kellett volna megfogalmazniuk. A nagyvezír nem véletlenül hívta meg többször is magához Bocskait, hogy ezt a munkát közösen elvégezzék. A magyar követség benyújtotta a Portán azt a dokumentumot, amelyet a kortársak, de a későbbi történésznemzedékek is a közelmúltig Szapolyai János és Nagy Szülejmán megállapodásának tartottak. Kutatásaim alapján világossá vált, hogy a kérdéses okmány egy korábbi, 1530-ban keletkezett hamisítvány volt, a szerepeltetése mégis azt sugallta, hogy Magyarország státusa Szapolyai János idejét fogja felidézni. **(A diplomáciai tárgyalások előzményei (1605. január–február) és a szövetségekötés a Portával c. fejezet.)**

Az 1605-ös szerencsi országos gyűlésnek a jelentősége a magyar történeti szakirodalomban az, hogy – a már említett fejedelmválasztás mellett – a korban használatos propagandamódszereket alkalmazva igazolni akarta az európai nyilvánosság előtt a felkelés jogos voltát. Ennek a törekvésnek emblemikus dokumentuma a „szerencsi kiáltványnak” nevezett *Querelae Hungariae* kezdetű irat. Az okmányban határozott kísérlet mutatható ki, hogy a kor császárpárti propaganda irataiban a felkeléssel s magával a vezetőjével kapcsolatos vádakát megcáfolják. Bár nem bizonyítható, hogy Bocskai és környezete melyik gyalázkodó nyomtatvány hatására tervezte el a válaszírást, Bocatius János kassai bíró naplója és a *Wahrhaftiges und New Außgegangenes Schreiben / Römischer Key. Majest. Unterm Dato den 15. Januar* kezdetű német röplap összevetése alapján úgy vélem, hogy akár a nevezett német nyelvű írás szövege is kikényszeríthette a döntést. A *Querelae Hungariae*-ben központi szerepet kapott annak igazolása, hogy miért fordult a magyarság szembe az uralkodójával, s miért fogott össze az addigi ellenségével, a törökkel. A dokumentumban felbukkanó érvelés értelmezése egy új kutatási szakaszt eredményezett, amelyet Teszelszky Keessel és Zászkaliczky Mártonnal párhuzamosan, egymással konzultálva folytattunk le.

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy a szerencsi országos gyűlésen *egyetlen egy* propaganda irat sem keletkezett. Ami biztosan itt jött létre, az a nagyszámú dunántúli nemesnek és vármegyének elküldött, lényegében azonos tartalmú átállásra felhívó levél, melyeknek 12 eredetijét Bécsben a Hungaricában őrzik. Bizonyos, hogy már 1604 őszén–telén készült valamilyen, a német fejedelmeket a felkelés okairól tájékoztató dokumentum, ez azonban eddig még nem került elő. A Kruppa Tamás által közölt szöveg valószínűleg hasonlíthatott a kérdéses okmányra, de ennél többet nem állíthatunk, mert egyelőre nincs megfelelő kontrolladat. Ugyanakkor a szerencsi országos gyűlés idején Lengyelországból is

érkezett egy küldöttség, melyre Bocskai viszontválaszként kijelölte kancellárját, Káthay Mihályt. Elkészült egy rövid levél a lengyel királynak, III. Zsigmondnak, és egy ünnepi beszéd, amelyet a fogadáson kellett volna Káthaynak elmondani. Kassán pedig megfogalmazták a lengyel (s valószínű sziléziai) rendeknek szóló kiáltványt, amely azonban nem azonos a *Querelae Hungariae*-vel. Ennek a kiáltványnak, amelynek külön érdekessége, hogy Magyarország szomszédaihoz szól, angol és francia példánya és korabeli nyomtatott változatai is ismertek.

Kiderült, hogy Káthay Mihály lengyelországi küldetésekor Bocskai István külön megkérte az akkor még mindig Lengyelországban tartózkodó Illésházy Istvánt, hogy ne hazafelé induljon először, hanem Krakkóba, s ott mindenben legyen Káthay segítségére. Ekkor Illésházy már ismerte a magyar rendek valamelyik kiáltványát, amelyet nem tartott elég meggyőzőnek, és Bocskainak egy levelében felvázolta azt, hogy ő hogyan módosítaná. Illésházy szófordulatai, logikája teljesen meggyőzött arról, hogy az ő elképzelése szerint jött létre a híres *Querelae Hungariae* kiáltvány. Krakkóban valószínűleg átvette Káthaytól az irányítást, hiszen Illésházy naplójában a mellékletben szerepel a lengyel király előtt elmondott oráció, amely nagyrészt szó szerint megegyezik a *Querelae Hungariae* szövegével. Lengyelországból visszatérve Illésházy bekapcsolódott a Mátyás főherceg által küldött követekkel, Forgách Zsigmonddal és Pográny Benedekkel lefolyt tárgyalásokba, s a korponai országos gyűlésen immár a rendek és a fejedelem felkérésére (másokkal párhuzamosan) elkészítette azt a kiáltványt, amelyet mi most *Querelae Hungariae*-nek ismerünk. Bocatius alapján tudható, hogy ennek a szövegnek egy újabb változata keletkezett, amelyet Bocskai környezetének vezető személyiségei aláírásukkal és pecsétjükkel hitelesítettek. Ezt a példányt küldték szét a német választóknak. A fentiek alapján leszögezhető, hogy a Bocskai diplomáciája eredményeképpen elkönnyvelt siker, hogy még nyomtatott kiáltványokkal is védték igazukat a császári propagandával szemben, nemigen tartható. (Ez a korábbi vélekedés most már csak a Bocskai szentháromság-tagadó voltát cáfoló Apológiára vonatkozhat.)

Hagyományos levélformában azonban Bocskaiék terjesztették az igazságuk védelmére született álláspontjukat, és Bocatius jól induló németországi utazása is szép sikerrel kecsegtetett. Különösen úgy, hogy a Német-római Birodalomban küszöbön állt a katolikusok és a protestánsok összecsapása, s a magyar felkelés idején már folytak az egyeztetések a leendő szövetségesek között. **(Bocskai közjogi helyzete Erdélyben és Magyarországon c. fejezet.)**

A Bocskai-felkelés kutatásának teljesen új vonulata volt annak a körülbelül 30 török nyelvű okmánynak a feldolgozása, amelyek a magyar fejedelem és a különböző török méltóságok

közötti levélváltásból keletkeztek. Ebből az anyagból kiemelkednek a nagyvezírtől érkezett okmányok, amelyek a hadjárat tervezési fázisától a kivitelezésig végigkísérik az eseményeket. Ilyen forrásanyag fennmaradása olyan ritka, hogy a kiadása a nemzetközi oszmanisztika érdeklődését is méltán felkeltheti. Ehhez a forrásanyaghoz illesztve az 1605-ös évre vonatkozóan Isztambulban fennmaradt a látszólag a szultáni dívánból kikerült 251 oldalnyi 667 parancs kivonatát őrző protokollum, amelyet oszmán diplomatikai műszóval „fontos ügyek defterének” neveznek (77. számú mühimme defteri). A kötet áttanulmányozása során megállapíthatóvá vált, hogy szinte teljes terjedelmében a magyarországi hadjárat során a nagyvezír környezetében keletkezett rendeleteket tartalmazza. Ezeket a forrásokat az adott témánkban még senki sem kamatoztatta, így a hadjárat részleteit, az alá- és fölérendeltségi viszonyokat jól megérthetjük belőle.

A Kádizáde Ali erdélyi hadjárata során 1605-ben készült jelentések azt bizonyítják, hogy az erdélyi és magyar fejedelem, a moldvai vajda Ieremia Movilă, az öccse Simion Movilă, aki Radu Șerban helyére készült vissza a havasalföldi trónra és Ali pasa között nagyon szoros érdekcsoport jött létre.

A nagyvezír unokaöccse, Szarhos Ibrahim pedig a Némethi Gergely vezette magyar csapatokkal egyesülve hajtott végre támadást az ellenálló dunántúli városok (Sopron) vagy birtokosok (Batthyány Ferenc) ellen. A Bécsben őrzött, Batthyány Ferencnek és Nádasdy Tamásnak szóló török behódolásra felhívó nagyvezíri pátensek arra utalnak, hogy nemcsak a fejedelem, de a török szövetségese is megpróbálta a Dunántúlt hasonlóan pacifikálni, mint Magyarország többi részét. (**A magyarok megsegítésére indult szultáni hadjárat** c. fejezet.)

A török források a magyar nyelvű levelezéssel kiegészítve 1605 augusztusa és szeptembere fordulóján egy újabb töréspontot érzékeltetnek. Ennek az az oka, hogy lassan lezárult a nyári hadjárat idő, és Bocskai István még mindig nem jött vissza Erdélyből, sőt, már többször kifejtette a nagyvezír előtt leveleiben, hogy legszívesebben a békére készülne. Ennek magyarázata kézenfekvő, hiszen Illésházy István, még a lengyelországi emigrációból és Thurzó György, aki mindvégig a király pártján állt, olyan híreket juttattak el Bocskaihoz, amelyek reményt adhattak egy reális, az eredetihez közeli terv, az erdélyi fejedelemség megszerzésére. A bécsi hírforrások különösen nagy jelentőséggel bírhattak. Bocskai István ezen hírek következtében tarthatta legfontosabbnak Erdély megszerzését, hiszen most már esély volt arra, hogy a biztonságos uralma érdekében mind a szultánnál, mind pedig a császárnál, illetve a magyar királynál is bebiztosítsa magát.

Arra, hogy Bocskai reményt látott a békére, Lala Mehmed ingerülten reagált, s ez a huzavona megkötötte a nyugati támadásra készülő nagyvezírt. Már azután, hogy elhagyta

Nándorfehérvárt, tanácsot kért Bocskaitól, hogy merre induljon, hol találja a császári erőket. Augusztus végén nem várakozhatott tovább, valószínűleg felmérte, hogy a szövetségese késlekedése miatt minden eredmény nélkül zárul le az idény, ezért a nagy nyugati támadás helyett a határvidék kiigazítása érdekében megtámadta és elfoglalta Esztergomot. A magyarok számára ez a lépés felháborító volt, hiszen Esztergomot maguknak szánták, ahogy Érsekújvárat is. Ez utóbbi vár ostromakor is kimutathatóvá vált a nagyvezír szándékaiban beállott fordulat, hiszen a háború teljes időtartama alatt a magyarok mellett harcoló Csillagacs Mehmed tirhalai szandzsákbéget Lala Mehmed beglerbégként Érsekújvár élére nevezte ki. Bár a magyarok által Csillagbégnak nevezett méltóság mindent megtett, hogy bejusson az elfoglalt várba, Homonnai Drugeth Bálint, a magyar hadak parancsnoka megakadályozta ebben.

A nagyvezír elkeseredése, kiábrándultsága még egy nagyon jelentős lépésében megnyilvánult. A két vár elfoglalása után, valószínűleg még az esztergomi táborban átfogalmazta a szultántól hozott nagyúri levelet, és még azelőtt, hogy bármiről tárgyalhatott volna Bocskaival, olyan pontokat illesztett az okmányhoz, amelyek a török érdekeknek kedvezőek, a magyaroknak pedig hátrányosak voltak. Ezt az ahdnámét Uzun Mehmed tezkeredzsi 1605. október 23-án adta át az Erdélyből jövő fejedelemnek, ugyanakkor a nagyvezír megüzente, hogy nem tud tovább várakozni, azonnal induljon a táborába. Ekkor Bocskai a fennhatósága alatti megyéknek és előkelőknek egy tábori országos gyűlésre szóló meghívót bocsátott ki, s elindult Rákosmezőre, hogy találkozzon Lala Mehmeddel. **(Fordulat a nagyvezír terveiben: Esztergom ostroma és a Bocskai István számára készült szultáni szerződéslevél szövegének megváltoztatása c. alfejezet.)**

Az 1605-ös év folyamán kezdett felerősödni a Habsburg-családon belül régóta meglévő konfliktus. Amíg II. Rudolf és környezete a török háború folytatása mellett volt, addig a Bécsben székelő Mátyás főherceg és a család több tagja a béketárgyalások folytatását, s erre a teljes körű felhatalmazás megadását szorgalmazták az uralkodótól. Augusztusra Mátyás mint teljes körű felhatalmazott, megtette az első lépéseit a törökökkel való tárgyalásra, de valószínűleg még akkor sikertelenül. Mindenesetre október végére készen állt egy új követutasítás a törökkel lefolytatandó béketárgyalás megbízottjainak. A közeledés, amelyben megvolt annak az esélye, hogy a Habsburg és oszmán fél a magyarok nélkül köti meg a békét, Bocskai felbukkanásával s a rákosmezei találkozóval végképp abbamaradt.

A rákosmezei találkozó kiemelten fontos kérdés a magyar nemzeti önazonosság szempontjából, hiszen nagynevű történészek konstrukciói épültek arra a jelenetre, amely során a szultántól érkező koronát hozó nagyvezír elé bátran kilépett az erdélyi és

magyarországi fejedelem, s a Szent Korona jogára hivatkozva uralkodói jelvényként visszautasította azt, csak ajándékként fogadta el.

Bocatius János személyesen jelen volt az eseménynél, akit maga a fejedelem kért meg, hogy jegyezze le a látottakat. A török források jelentenék a biztosítékot Bocatius leírásának hitelessége eldöntésére, azonban az egyetlen szemtanú, a török tüzérségi írnok, Abdülkádír efendi sem lehetett olyan helyzetben, hogy az események közvetlen közelébe kerülhetett volna. A kritikai vizsgálat ezért először Bocatius szövegével foglalkozott, illetve a találkozó előzményeiről szóló, levelezésből fennmaradt elszórt adatokat tekintette át. Kármán Gábor a szöveget a kor török-kép értelmezéseinek alapján értékelte, Teszelszky Kees pedig az elhangzó szövegeket, például a nagyvezír állítólagos beszédét elemezte. Mindkét szerző arra a következtetésre jutott, hogy a leírás egy olyan tudatos szerkesztés eredménye, amely már a szélesebb németországi közvélemény számára születt, s része volt annak az anyagnak, amelyet Bocatius követként a Német-római Birodalomban szándékozott terjeszteni. Ezen eredményeket felhasználva tekintettem át Bocatius leírását, s összevetettem az egyetlen olyan török krónikával, amelynek a szerzője, Abdülkádír tüzérségi írnok ténylegesen jelen volt a táborban.

Bocatius forráskritikájához használt új alapot jelentett a nagyvezír Bocskainak küldött leveleinek az elemzése. Lala Mehmed elégedetlen volt az 1605-ös év eseményeivel. Ezt jól látta a vele kapcsolatot tartó magyar diplomácia is. Türelmetlen volt Bocskai késlekedése miatt és Esztergom ostromával. Azzal, hogy Érsekújvárba egy beglerbéget nevezett ki, továbbá a nógrádi várak megszerzésének szándékával, s ezzel a határok kikerekítésének igényével már a magyarok érdekeivel szemben dolgozott. Ennek megfelelően fogalmaztatta át az ahdnámét is. Ez a feszültség Bocskai István számára is nyilvánvaló volt, s ez tükröződik Homonnai Drugeth Bálint naplójának abban a mondatában, amelyben Homonnait arra kéri, hogy ha vele valami történne a török táborban, szakadjanak el a Portától, s Báthory Gábort fogadják el vezetőjüknek.

Az oszmán állam feszes protokolláris szabályainak az ismeretéből arra következtettem, hogy lehetetlen volt Bocskai számára a koronát visszautasítani, illetve elképzelhetetlen a nagyvezíri táborban Rudolf császárra mint magyar királyra s a Szent Korona jogaira hivatkozni. Ezeket a szövegbetéteket Bocatius propagandacélból, a felkelés és vezetője iránti szimpátiakeltés érdekében, sőt továbbmenve, a német-római választók és rendek előtti elismertetés céljából szőtte bele a találkozó leírásába. Megjegyzem, hogy Bocskai István a végrendeletében is nyíltan vallotta, hogy a török császár megkoronáztatta őt. **(A rákosmezei találkozó, Bocskai megkoronázása c. alfejezet.)**

A korponai országgyűlés döntései értelmében Illésházy István Bécsbe indult, hogy a király és a rendek közötti megbékélés dokumentumait közösen megszövegezzék. A bécsi béke első változata 1606. február 9-én jött létre, s úgy tűnt, hogy ezzel be is fejeződött az ellenségeskedés.

Ennek értelmében Mátyás főherceg azonnal mozgásba lendítette a török diplomáciával foglalkozó testületét, hogy kezdeményezzék az oszmánokkal a béketárgyalásokat. Közben a török felső vezetésben is változások történtek, I. Ahmed szultán környezetében valószínűleg nőtt azok befolyása, akiknek a perzsiai hadszíntér elsőbbséget élvezett. A szultán döntése értelmében Lala Mehmednek a keleti főparancsnokságot kellett átvennie, míg a nyugati határvidékre az ügyekkel tökéletesen tisztában levő Murád pasát rendelte ki. A szultán és a magyarországi szerdár egyértelműen kifejtette, hogy a megkezdődött béketárgyalásokban érdekelt a török fél, de ha nem vezetnek eredményre, elegendő erővel rendelkezik az oszmán had a háború folytatására is. A Portának a Habsburg békével kapcsolatos álláspontja a teljes elutasításból az esetleges megállapodás felé csak 1606 májusa és júniusa fordulóján mozdult el, s nem lehetetlen, hogy ez a lépés Lala Mehmed ekkor bekövetkezett halálával is összefüggésben van. Mindezekről Magyarországon még nem tudhattak, így Bocskai májusban Kassára egy országos gyűlést hívott össze, hogy pontról pontra megtárgyalják a Bécsből hozott megállapodást. Mindez megütközést keltett a bécsi körökben, hiszen részükről a béke helyreállt, a magyar rendeknek nem kellett külön tárgyalás alá venni a feltételeket. Május 24-én Káthay Mihály kancellár szedte szét pontról pontra a megállapodás szövegét, és a rendek eldöntötték, hogy ilyen feltételekkel nem fognak megelégedni. Közben Mátyás főherceg Kádizáde Ali budai pasával felvette a kapcsolatot, és kijelöltek egy új tárgyalási napot, és meghívták Kassáról Bocskai embereit is. Ennél a pontnál alaposabban meg kellett vizsgálni egy a törököknek tett állítólagos császárpárti ajánlatot, amely szerint abban az esetben, ha a Habsburg fél a törökkel Bocskai kihagyásával megegyezik a békéről, akkor ennek fejében átengedne bizonyos várakat (Szécsény, Fülek). Maga Kádizáde Ali pasa terjesztette ezt a hamis hírt, azonban úgy tűnik, csak azért, hogy megakadályozza a magyarok és az uralkodójuk közötti túl korai kiegyezést, különösen pedig olyan feltételekkel, hogy a Bocskai fennhatósága alatti Alsó- és Felső-Magyarország visszakerüljön a magyar király, Rudolf kezébe. Mind a zsitvatoroki tárgyalások anyaga, mind pedig az 1607-es ún. második hajdúfelkelés története arra utal, hogy a magyarországi török méltóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a Bocskai uralma alatt álló terület ne korlátozódjon csak az Erdélyi Fejedelemségre, hanem megtartsa a Magyar Királyság lehető legnagyobb részét is.

(Habsburg–oszmán béketárgyalások: Bocskaival együtt vagy külön? c. fejezet.)

Bocskai István halálának körülményei, a vízbetegségnek tartott kór, avagy a mérgezés gyanúja régóta foglalkoztatta a történészeket, sőt a nagyközönséget is. A mérgezés tényét többen vallották, mint a természetes halálét, s ez magától értetődő is, hiszen a fennmaradt források nagyrészt inkább ezt a hiedelmet erősítették. A jelen vizsgálat nem az eddig követett történeti aspektusból indult ki. A hiedelmeket és a forrásokkal alátámasztható tényeket próbálta egymástól elválasztani. Ugyanakkor egy diplomáciatörténeti szempont is szerepet játszott, hiszen Káthay egy fontos területért, a lengyel kapcsolatokért felelt a kassai udvarban. A kancellár halálát előidéző események 1607 januárjában szoros összefüggésben voltak a Bocskai örökségéért induló küzdelemmel, melyet Homonnai Drugeth Bálint, Báthory Gábor és később belekapcsolódva Rákóczi Zsigmond vívott. Ha teljes bizonyossággal lehetne dönteni a kérdésben, már régen megtörtént volna. Úgy látom azonban, a Káthay Mihállyal kapcsolatos vádak elsősorban arra vonatkoztak, hogy egy olyan politikai csoporthoz tartozott, amelynek tagjai az akkor még magát (bizonyos magyarországi katolikus felsőbb körök, mint a Forgách testvérek, továbbá a prágai udvar előtt) az erdélyi katolikus vallás restaurátornak hirdető Báthory Gábor támogatására szerveződött (Káthay Mihály, Bethlen Gábor, Imreffy János). Egyrészt a lengyelországi királyellenes szervezkedésben Báthory Gábor támogatását, másrészt az erdélyi fejedelmi hatalom megszerzését tűzték ki célul. Ezek a törekvések ellentétben álltak Bocskai és szűkebb környezete szándékaival. A források alapos elemzésével a Káthay elleni vádat inkább árulásnak, praktikának, mint méregkeverésnek gondolom. Ha volt is mérgezés, az még 1606 májusában történhetett, bár az sem igazolható, csak annyi, hogy Bocskai István három napon át ténylegesen élet és halál között lebegett. A többi állítólagos merényletet pedig nem látom megalapozottnak. Végeredményként elmozdulva Benda Kálmán ítéletétől, aki nem tudta eldönteni a kérdést, én inkább a szívbetegségből adódó szövödményekre gondolok a halál okaként.

A fenti vizsgálatból következően felmerült még két olyan kérdéskör, amely már részben túlmutat Bocskai életén, mégis tárgyalni érdemes, hiszen szorosan kapcsolódik a fejedelemhez. A Szilágyi Sándor óta elfogadott nézet szerint még az életében kijárta a török szultánnál, hogy utódot jelölhessen ki magának, akinek a nevét egy újabb ahdnáméba bele is foglalták. Mivel egy sor török eredetű forrás ugyanezt állítja, így könnyen hitelt is adhatnánk ennek a véleménynek. A török levelek eredeti szövegének szövegkritikai elemzése azonban ellenkező eredményre vezetett: *nem létezett* Bocskai István részére kiállított újabb szultáni szerződéslevél, amelyben Homonnai nevét feljegyezték volna. Nem állítom, hogy Bocskai nem kérte ezt, bár a nagyvezírig és a szultánig – az idő rövidege miatt – nehezen juthatott el a kívánságával. Kujudzsu Murád pasa talán tudhatott a tervről, ám a szultánnak küldött

jelentésében még ő is mint új hírt említette meg Homonnai örökösödését. Véleményem szerint tehát csak azért állították az oszmán oklevelek minden szinten, hogy Homonnai szultáni megerősítése már eldöntött tény, mert ezzel akarták elhárítani az esetleges ellenvéleményt, hiszen azt nekik is tudniuk kellett, hogy a bécsi béke értelmében Bocskai csak vér szerinti örökösének hagyhatná hátra ez erdélyi fejedelemséget.

Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy Kádizáde Ali pasa és Kujudzsu Murád (aki ekkor kapta meg a nagyvezíri kinevezését), a zsitvatoroknál elszenvedett csorbát, hiszen így élték meg azt, hogy a Bocskai „királysága” alatti felvidéki területek I. Rudolf király uralma alá visszatértek, mindenáron ki akarta köszörülni. Homonnai Drugeth Bálintot – részben akarata ellenére – nemcsak erdélyi fejedelemnek, hanem „magyar királynak” is szánták, s vissza akarták irányítani Kassára.

A Homonnai örökösödése körüli bonyodalom miatt kellett foglalkoznom a Nagy László által felvetett kérdéssel, miszerint vajon Bocskai testamentumi rendelkezését Illésházy és emberei nem hamisították-e meg? Ennek érdekében egy, a végrendelethez közel álló, szellemében vele megegyező okmányt elemeztem, a fejedelem utolsó, a zsitvatoroki béke megkötése utánra, 1606. december 13-ra összehívott országos gyűlésre készített előterjesztését. Megállapíthatóvá vált, hogy a Bocskai jelenlétében felolvasott proposíció megerősíti a testamentum hitelességét. Nem hiszem, hogy bármilyen idegenkezűséget feltételezhetnénk a fejedelem utolsó rendelkezése körül. **(A mérgezés c. fejezet.)**

Az utolsó egységként pedig röviden a hajdúk és az Oszmán Birodalom közötti kapcsolatról vontam le néhány következtetést. Egy régóta ismert kivonatos szöveg arra utal, mintha miskolci Nagy András hajdúgenerális kijárta volna, hogy a hajdúság kollektívan a szultán fennhatósága alá kerüljön, s egy szultáni szerződéslevél igazolta volna azt, hogy minden juttatás nélkül, egyedül fegyveres szolgálattal tartoztak volna a protekcióért. A kérdést azért kellett felvetni, mert a fenti állítás, illetve a forrás léte a hajdúság letelepítésének egy elfelejtett aspektusára világíthat rá. Az ügy azért különösen érdekes, mert Bethlen Gábor uralma végén ő maga is azt állította, hogy létezett a hajdúság és a szultán között egy ilyen jellegű megállapodás. A kutatásaim szerint ennek nem lehetett jogi akadály, sőt arra is van bizonyíték, hogy 1606 őszén, a kérdéses okmány keletkezése körül Nagy András ebben az ügyben ténylegesen a török hatóságokhoz fordult. Tekintélyét és befolyását mutatja, hogy a Báthory Gábor beiktatásakor kiállított ahdnámében a nevét mint a magyar katonák parancsnokát külön ki is emelték. Ezt az utóbbi kérdést nem látom még teljesen lezártnak, további kutatást igényel. **(A hajdúk és oszmán kapcsolataik c. fejezet.)**

A folytatást, Homonnai Drugeth Bálint, Báthory Gábor és Rákóczi Zsigmond küzdelmét az erdélyi örökségért nemrégiben egy nagyobb tanulmányomban érintettem, így nem tartottam szükségesnek, hogy az abban foglaltakat Bocskai István kétéves fejedelemségének történetéhez illesszem. A fentiekből és a folytatásból is látszik, hogy a hosszú háború lezárásakor, illetve az azt követő évtizedekben még nem következett be a két nagyhatalom között olyan hatalmi elmozdulás, amely alapvetően befolyásolta volna a magyarországi helyi erőviszonyokat. Az egymásnak feszülő erők a pillanatnyi nyugalmi állapot illúzióját kelthették, de az elkövetkező évtizedek nem szűkölködtek gyorsan változó széljárásokban. Bocskai István rövid uralma, az akkor lefektetett intézkedések, melyek jelentős részét II. Mátyás királysága elején törvényerőre is emeltek, az utódok számára fontosabb üzenettel bírtak, mint a törökkel végrehajtott támadások, illetve a hajdúk garázdálkodása. A kompromisszumra alapított megbékélés a magyar rendek és a Habsburg-házból származó király között az első kiegyezést jelentette, s jelenti ma is. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy nemcsak azok voltak elégedetlenek Rudolf császár és király intézkedéseivel, intézményeinek működésével és a kilátástalannak tűnő háborújával, akik felkeltek ellene, hanem azok is, akik végig kitartottak az iránta mutatott hűségükben. II. Mátyás koronázásának, az akkor kialakított imágónak, a Szent Korona kultikus tiszteletének, s Prágából történő hazahozatalának az volt az üzenete, hogy a Magyar Királyságban az uralkodó és a rendek közötti viszony ismét helyreállt.

A felkelés történetében négyszer mutatható ki, hogy Bocskai István a törökökkel való együttműködése közben megtorpant, és kereste a tárgyalás folytatását a királypárti urakkal. Legutóbb akkor történt ez, amikor Illésházyt a végleges bécsi béke megkötésétől akarta eltántorítani. A kompromisszumra és kiegyezésre való törekvése a felkelés idején szinte mindig tettenérhető, s ha időnként le is tért erről az útról, az első alkalommal, amikor esélyt látott az uralkodóval való megbékélésre, ismét visszatért rá. Volt idő, amikor a „szultán szolgálatában” a személyes ambícióit jobban kiteljesíthette volna, azonban a neveltetése, hagyományai és értékítélete, ahogy a kortársai többségét is, eltántorították ettől a végzetes lépéstől.

Az értekezés témájából készült publikációk

Papp Sándor: Gondolatok Bocskai István szultáni megerősítéseihez. In: „Nem búcsúzom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. (szerk.: Szegfű László) Szeged, 1994. 34–39. Generália Kiadó, Belvedere Meridionale Kiskönyvtár.

Papp Sándor: Székely Mózes erdélyi fejedelem hatalomra kerülésének diplomáciai tanulságai, avagy egy nagyvezíri előterjesztés (telhîs) keletkezése. *Aetas* 14 (1999) 4. szám. 71–88.

Papp Sándor: Török–magyar tárgyalások és szerződéskötés 1605-ben. *Historia manet: volum omagial Demény Lajos Emlékkönyv.* (Violeta Barbu – Tüdös S. Kinga szerk.) Bucureşti, 2001. 119–135. *Kriterion*.

Papp Sándor: Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál (Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni 'ahdnâméi körül). *Aetas* 17 (2002) 1. szám. 67–96.

Papp, Sándor: Christian Vassals on the Northwest Border of the Ottoman Empire. In: *The Turks*. Tom. 3. Ottomans Ankara, 719–730. Yeni Türkiye Publications.

Papp Sándor: Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung. Wien, 2003. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Papp Sándor: Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. *Studia ad tricentennarium belli principis Francisci Rákóczi pro patria et libertate.* *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003) 2–3. szám. 633–669.

Papp Sándor: Bocskai István török politikája a felkelés előestéjén. *Tanulmányok Balassi Bálint születésének 450. és a Bocskai-szabadságharc kitörésének 400. évfordulójára.* *Hadtörténelmi Közlemények* 117 (2004) 4. szám. 1198–1211.

Papp Sándor: Macar ve Erdel Kralı Olan Bocskai'nin Halifeleri (Tahdil Edilen Bir Berat-i hümayun). In: *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri.* (18–22. Eylül 2000, Çeşme) Ankara, 2004. 557–580. *Türk Tarih Kurumu*.

Papp Sándor: A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. *Századok* 138 (2004) 4. szám. 793–821.

Papp Sándor: Az első Habsburg–oszmán békeszerződés kétféle értelmezése, avagy Erdély két hatalom vonzásában. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékének.* 2005. 493–518. *Argumentum Kiadó*.

Papp Sándor: Homonnai Drugeth Bálint fellépése Bocskai örököséként. *Studia Caroliensia* 2006. 1. szám. 133–152.

Papp Sándor: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígélet hátteréhez. In: „Frigy és békesség legyen ...” A bécsi és a zsitvatoroki béke. Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára. VIII. Debrecen, 2006. 267–298. *A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat közös kiadása.*

Papp Sándor: Thököly Imrének és Közép-Magyarország népének kiállított szultáni szerződéslevél. *Imre Thököly ve Orta Macaristan halkına verilen ahidname-i hümayun.* In: *Seres István: Thököly Imre és Törökország. Imre Thököly ve Türkiye.* Budapest, 2006. 278–289. *Akadémiai Kiadó – Török–Magyar Baráti Társaság.*

Papp Sándor: Das letzte Jahr des „Langen Türkenkrieges” – Die Schlacht der Diplomatie. In: „Einigkeit und Frieden sollen auf seiten jeder Partei sein” *Die Friedenschlüsse von Wien* (23. 06. 1606) und *Zsitvatorok* (15. 11. 1606) (Hrsg.: Barta, János – Jatzlauk, Manfred – Papp, Klára) Debrecen, 2007. 245–266. *Zum 400. Jahrestag des Bocskai-Freiheitskampfes.*

Papp Sándor: Homonnai Drugeth Bálint, Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor küzdelme az Erdély feletti hatalomért 1607-ben. *Századok* 142 (2008) 4. szám. 807–848.

Papp Sándor: Fejezetek a 17–18. századi oszmán–magyar–Habsburg diplomáciai kapcsolatok történetéből. Okmánytár az Erdélyi Fejedelemség és a magyarországi rendek török kapcsolataihoz különös tekintettel a török vazallus fejedelmek beiktatására. Készült a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány Támogatásával. Szeged, 2008. (Kézirat). 562 oldal.

Papp Sándor: II. Rákóczi György és a Porta. In: Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora. (Szerk.: Kármán Gábor – Szabó András) Budapest, 2009. 99–170. L'Harmattan Kiadó.

Papp Sándor: Ahdname. In: Encyclopedia of the Ottoman Empire. (Ed.: Ágoston, Gábor – Masters, Bruce) New York, 2009. Facts On File, an imprint of Infobase Publishing. 21–22.

Papp Sándor: Thököly Imre erdélyi fejedelemsége és a Porta. In: Az üstökös kegyeltje. Gróf Késmárki Thököly Imre. (szerk. Gebei, Sándor) Hajdúszoboszló, 2010. 191–208.

Papp Sándor: Hajdúk és törökök a tizenöt éves háború végén. In: A hajdúváros Böszörmény. Tanulmányok a hajdúk Böszörménybe telepítésének 400. évfordulójára. A 2009. szeptember 12-i tudományos ülészak anyaga. (Szerkesztette: dr. Nyakas Miklós). Közzolgálati füzetek 5. (Sorozatszerkesztő: Varjasi Imre) Hajdúböszörmény, 2010. 9–27.

Papp Sándor: Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban. Keletkutatás 2011. tavasz. 25–72.

Papp Sándor: Bethlen Gábor, a Magyar királyság és a Porta (1619–1621). Századok 145 (2011) 4. szám. 915–973.

Papp, Sándor: Zákonné garancie pre kresťanské obce v Osmanskej Ríši. K diskusii o systéme milletov a zmluvnej listine františkánov v Bosne. Historia Ecclesiastica 2 (2011) 1. szám. 69–87.

Papp Sándor: Die Inaugurationen der Krimkhane durch die Hohe Pforte (16–18. Jahrhundert). In: The Crimean Khanate between East and West (15th–18th Century). Ed.: Denise Klein. Wiesbaden, 2012. 75–90. Harrassowitz Verlag. (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte. Bd. 78.)

Papp, Sándor: The System of Autonomous Muslim and Christian Communities, Churches, and States in the Ottoman Empire. In: Kármán, Gábor – Kuničević, Lovro (ed.): The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth – Seventeenth Centuries. Brill, Leiden. 2013. 375–419. (megjelenés előtt)